

FOIȘOARA

TELEGRAFULUI ROMAN.

Nr. 7.

Sibiu, 3 Aprilie 1877.

Anul II.

Apare la doue săptămâni. Corespondențele să se adreseze la redacțiunea Telegr. român cu adausul „pentru Foișoară“.

Prăsila vitelor in Ungaria și Transilvania.

(Urmare).

Cu privire la prăsila *oilor*, Ungaria este una dintre cele mai bogate țări ale Europei. După număratoarea dela 1870, Ungaria are 15,076,997 oi; pe milul pătrat se vin 2576 și pe 1000 locuitori 978 oi. Astfel Ungaria, după Brachelli, este întrecută numai de Serbia, Grecia, Spania, Anglia, România, Dania și Norvegia.

Rasa indigenă este cea țigae (țigare) cu mai multe soiuri. Ea nu este o rasă, care prin însușirile ei ar putea susține cu succes concurența cu alte rase mai ales cu lână fină. Lâna țigae este lungă și groasă și prin urmare se poate întrebuița numai la fabricarea materiilor mai proaste. Astăzi fabricanții cer în târgurile de lână, lână fină și cu cât este mai fină, cu atât se plătesce mai bine. Această împrejurare a indemnât pe cultivătorii ungureni a importa rase de oi cu lână mai fină și anume rasa spaniolă Merinos. Această rasă importată a câștigat iute teren astfel, încât astăzi rasa indigenă o aflăm mai numai pe munți și la poalele munților, pecând la moșiile șesurilor cu un sistem de economie mai intensiv se ține și se cultivă exclusiv oaia merinoasă. O parte considerabilă a prăsirei oilor de rasa indigenă se află în mâinile Românilor. În Transilvania nici o naționalitate nu se ocupă cu prăsirea oilor decât numai Românii și Transilvania are aproape la 2 milioane oi. Credem deci a nu greși, dacă ne oprim mai mult la acest ram al prăsirei vitelor, cercetând mai de aproape sistemul economiei de oi la Românii transilvaneni.

Mai ântei ne surprinde faptul, că Românul i-și ține oile sale preste tot anul — eara, vara — sub cerul liber; afară de strungă, el nu cunoasce altă închisoare pentru oile sale. Ploae, zăpadă și vânturi le sufer oile dimpreună cu ciobanii. Câte odată se întemplă, că un vifor de zăpadă îngroapă oile de vii, de altădată

turma degeră în urma vânturilor reci. De regulă oile se hrănesc din pășune; eara, cădând zăpadă mare, se așterne pe zăpadă fân, pe zi de trei ori. Când oile au slăbit tare de tempestăți, oierul mai adauge lângă fân și orz sau cucuruz. Pentru ca să nu peară mieii de frig, areții intră în turmă numai în luna lui Noemvrie. Astfel fătutul urmează la sfârșitul lui Martie, când temperatura începe a se încălzi. Fătutul se sèvresce tot sub cerul liber. Când primăvara este târzie și la fătutul mieilor cade zăpadă, mulți mieii se prăpădesc. Miei sug în restimp de doue luni laptele mamelor lor. În luna lui Mai, turmele devin călătoare, trăgându-se din toate părțile câmpiilor la munți și abia pe la începutul lui Iunie se află aședate la stâni. Înaintea plecării la munte, oile se tund nescăldate. O oaie dă în termin mediu 5 chgr. (2 oca) lână. Un berbec bine ernat și cărnos dă până la 10 chgr. (4 oca) lână. Noatinii (mieii d'un an) au lână mai puțină decât oile. Fiind turma aședată la stână, mieii se întarcă și oile se mulg pe zi de trei ori. Cantitatea și calitatea laptelui atârnă dela vreme și dela pășune. Tot laptele se întrebuițază pentru facerea brânzei și a untului. O oaie dă într'o vară în termin mediu 2₃ chgr. brânză și 1₂ chgr. unt. Miei după ce se întarcă se separează de turma de prăsilă și se duc la pășunile cele mai bune, de regulă cătră virful muntelui. Partea cea mai mare a berbecilor și a oilor bătrâne se aleg din turma de prăsilă încă în primăvară și se așeadă pe câmpii la pășune bună spre ingrășare. Acestor oi „brăcuite“ li se dă și orz sau țărițe amestecate cu sare. Când oile sunt grase, ele se belesc. Belitul începe în Septemvrie și ține până în Februarie. Productul principal al oilor belite este seul. O oaie dă 6₇—7₈ chgr. seu. Din carne numai pulpile și peciile se mănăncă, celelalte părți cărnose se ferb și sucul se stoarce dintrênsele.

Acesta este în trăsături principale metoda economiei oierilor nostri. El este fără indoială cel mai primitiv mod de a prăsi și ține vite. Dar pecând lână și seul erau căutate și bine

plătite și nu se crease încă concurența țărilor transmarine, oierul avea după oile sale dobândă. Astăzi seul și lâna au scăzut în preț, pașunile sau imputinat și prin urmare s'a scumpit ținerea oilor, dar produsele lor sau inlesnit. Oierul însă continuă a economisa după metoda moștenită și păgubescă. Acest conservatism duce pe economul de vite pe nesimțite la ruină. În prima linie este lipsa de pășuni proprii, care alterează folosul în ținerea oilor. Arănda pășunilor străine se urcă pe an adese delă 1 fl. 50 cr. până la 2 fl. de oaie. Dacă se mai întâmplă în timpul ernoii de pământul este acoperit 3—4 luni cu zăpadă, cheltuelile cu turma se urcă astfel, încât oierul nu este în stare ale acoperi prin producțiune și prin urmare este silit a-și micșora capitalul. Apoi care oier nu știe să-și povestească despre pagubele însemnate, ce i-au cauzat tempestățile și boalele epizootice? Dacă n'a suferit prin ger și vânturi, a suferit prin scap, vârsat, dălac, cărciaș, călbează și altele. Sute de mii de oi cad drept jertfă acestor calamități. Oierul privește cu întristare la aceste pagube, dar nu cunoaște alte mijloace în contra lor decât — cuțitul, adevărat mai scapă ce poate din restul capitalului său prin belitul oilor. Și dacă totuși oierul a trecut cu turma sa norocos prin eamnă și a dat de pășune bună, el nu socotesce, ce preț are lâna și seul produs, ci se pomenește numai, că capitalul în loc de a crește din an în an se face mai mic, căci suma cheltuelilor întrece totdeauna suma producțiunii. — Și să nu fie scăpare pentru oier? Este negreșit, dar numai prin schimbarea metodei de economie. Dacă seul și lâna proastă nu mai au căutare ca mainainte, să prăsim oi cărnoase și cu lâna mai fină. Dacă tempestățile și boalele epizootice răpesc o parte considerabilă a turmelor, să punem ștăvilă acestor calamități prin o îngrijire mai bună și prin iutrebuițarea de mijloace profilactice în contra boalelor. Având în considerare împrejurările noastre, nu vom pute înlocui rasa indigenă prin o altă rasă străină. Însă în Anglia se prăsesce un soi de oi, care are multă asemănare cu oaia țigae, dar are lâna mai fină. Unii economi de vite a și încercat corciuri între rasa indigenă și rasa Lincoln din Anglia și cu bun succes. Baronul Banffy și contele Mikó au espus la expozițiunea universală din Viena corciuri din aceste rase. Ele corespund cu mult mai mult scopurilor noastre decât rasa indigenă. Moșia Horodenca în Galiția, una din cele mai renumite moșii, prăsesce oi țigăi și, precum se vede, cu folos. Proprietarul moșiei, baronul Romaszkan, ne spune, că tunde de pe oaie 2_g — 8_g chgr. lâna nespălată. Lâna se vinde cu 35—37 fl. (56 chgr). Oile de prăsilă se mulg și

mulsul se esarîndează cu 3 fl. — 3¹/₂ fl. de oaie.

Pecând rasa indigenă în Ungaria a ramas desconsiderată, pe atunci prăsirea rasei merinoase a progresat și s'a estins tot mai tare, așa încât astăzi, Ungaria posedă turme de Merinos, cari în calitate nu sunt întrecute de turmele altor țări. Ținta principală a cultivătorilor de oi merinoase a fost și este exclusiv producțiunea unei lâni fine. Încât Ungaria se apropie de această țintă, o dovedesce mai bine esportul în lâna, care din an în an crește și delă 1869 până la 1873, suma de bani pentru lâna esportată s'a înzecit și a ajuns cifra de 5,260,000 fl. Tîrgul principal de lâna se ține în Buda-Pesta, unde vin fabricanții străini pentru a cumpăra lâna. Mai toată lâna produsă în țară se esportă.

Numărul cel mai mare de oi și prăsila lor cea mai estinsă o aflăm delă Neograd până la Tisa și dincolo de Tisa în comitatul Heves și în districtele Iazighiei și Cumaniei. În acest raion se vin 5000 de oi pe milul pătrat. Tot acele proporții numerice le aflăm în comitatele Tolna, Alba-regală și Raab; însă și comitatele învecinate Șimeg, Vesprim, Comorn și mai departe către nord de-a-lungul riurilor Vaag și Gran până la hotarul comitatului Liptau, prăsila oilor este estinsă. Ea scade apoi începând delă comitatul Árva către ost până în Maramureș și crește delă Satu-mare către sud (afară de comitatul Aradului) până la granița Transilvaniei și până la Dunăre. În Transilvania, prăsila oilor earăși se estinde mai tare în părțile locuite de Români și scade în fostele confinii militare, în Croația și Slavonia, unde pe 1000 locuitori de abia se vin 247 oi.

(Va urma).

Eugen Brote.

Despre apă.

(Urmare).

Am vădut mai sus, căt de mari cantități de căldură devin latente, când apa se preface în aburi. Întreaga căldură latentă, adusă prin aburii formați la ecuator în țările noastre, se eliberează când aburii se preface earăși în apă fluidă. Această căldură contribuie foarte mult la mitigarea temperaturii țărilor continentale din emisfera de nord a globului pământesc. Dar și pe altă cale aburii, ce se află respândiți în aer, contribuiesc a împedeca scăderea prea mare și prea repede a temperaturii de pe pământ. Toate obiectele de pe pământ, și pământul însuși, absoarb presere zi raze de căl-

dură dela soare. O parte a căldurei, pământul o reflectează earăși in aer, și fiindcă temperatura aerului in univers s'a constatat a fi 100—110° sub nulă, pământul ar perde prin reflectare partea cea mai mare din căldura primită dela soare. Resultatul ar fi o temperatură foarte rece pe pământ. In nopți senine, cu aer lin, neagitat, uscat, reflectarea căldurei este foarte considerabilă, pentru aceea nopțile senine și libere de vânt ale țărilor tropice sunt neproporționat mai reci decât nopțile noastre. Dacă din contră aerul este agitat sau *umed*, atunci reflectarea căldurei este mai neînsemnată, căci aerul încărcat cu aburi este un conductor rău de căldură și împedecă recirea prea tare a pământului. Despre acest fapt ne putem convinge ușor in fie-care noapte de toamnă sau de eamnă; nopțile senine totdeauna sunt cele mai geroase, din contră cele nouroase au o temperatură mai domoală.

Scadënd temperatura păturei de aer, in care se află nouri, până la 0°, atunci beșicuțele de abur condensat nu se mai pot forma in picături, ci de inghietând se grupează in mici cristale, cari cad apoi pe pământ ca *zăpadă*. Pe timpul ninsoarei, temperatura aerului de regulă nu este mai inferioară de 3—5° sub nulă; in cas, când temperatura este mai inferioară, înceată de a ninge, căci atunci evaporarea apelor de pe pământ este redusă la un minimum, care nu concede condensarea in picături sau cristale.

Dacă se intemplă ca picăturile de ploae, formate in o pătură de aer mai cald, se ajungă in căderea lor in pături de aer cu o temperatură sub 0°, atunci picăturile acele inghiață, și noi le numim *grindină*. Grindina cade de comun numai vara, când este foarte cald, căci numai atunci pot ave loc schimbări mari și repentine in temperatura diferitelor straturi de aer. Grindinile cele mai dese și mai mari cad drept aceea in țările tropice.

O altă formă, sub care ni se infățșază aburii condensați, este *roua*. Pământul și toate corpurile de pe el preste zi absorb foarte multă căldură. O parte o perde prin reflectare, insă preste zi venitul din razele de căldură ale soarelui, intrece cu mult perderea prin reflectare. Noaptea stă lucrul altcum: după apunerea soarelui perderea de căldură devine mai însemnată decât căștigul. Și fiind pământul un conductor mai bun de căldură decât aerul, ce se află de-asupra lui, pământul se recesce mai tare ca aerul, care primesce și căldura reflectată a pământului. Continuând pământul a se reci, recirea va trece și la păturile de aer, ce zac nemijlocit pe pământ. Aerul recit deci nu va mai putea ține in sus

pensiune aburii de apă ce i-a avut, ci acestia condensându-se vor trebui să se așede pe diferitele obiecte in formă de mici picături, — *rouă*.

Fiind cerul nouros și aerul umed, se impedecă reflectarea căldurei in univers; temperatura pământului remăne deci mai uniformă, și roua nu se poate forma. Reflectarea căldurei se poate impedece și acoperind obiectele (plante etc.) cu rogojini sau alte obiecte, de asemenea prin curențe de aer, cari și ele produc o temperatură mai constantă; prin toate aceste se impedece totodată și formarea de rouă.

Dacă reflectarea căldurei a fost foarte însemnată, dacă temperatura este tare rece, cerul senin, aerul neagitat, atunci roua formată inghiață, se preface in mici cristale, cari acoper obiectele, și in casul acesta o numim *brumă*.

Nici una din formele așeste, in cari ni se presintă apă, nu este constantă, ci toate se schimbă după timp mai lung sau mai scurt. Ghiața, bruma, grindina prin puterea căldurei se preface in apă fluidă și aceasta earăși in aburi, cari ca nouri sboară prin vastele estinderi ale firmamentului, până ce condensați se redau earăși pământului in formă de ploae. Astfel apa de pe pământ se află in neconținută preschimbare și neinteruptă circulațiune.

După ce am vedut, cari sunt însușirile principale ale apei și formele in cari ea ni se infățșază, vom espune pe scurt însemnătatea ce apa are in natură preste tot și in deosebi in viața omului.

Activitatea apei in natură se manifestă in doue direcțiuni: in schimbările ce produce in scoarta solidă și rigidă a pământului și in influența ce esercită asupra vieței plântelor și animalelor. Vom incepe cu espunerea celor d'ântei.

O simplă preumblare după o ploae mai mare prin grădină, sau de-a-lungul coastelor unui deal, sau de-a-lungul ripelor unui riu, ne arată o mulțime de impresiuni de picături de ploae pe suprafața cărărilor și a straturilor, de-a-lungul coastelor o mulțime de brézde, părauțe și părae, cari inaintea ploaei nu esistau și de-a-lungul riuurilor ripe surpate la un loc și prunduri noue formate la altul. Aceleași observări le putem face după fie-care ploae și la locurile cele mai diferite. Cumcă toate schimbările amintite sunt o urmare a apei cădute pe pământ ca ploae, ce s'a adunat in părae și văi, ne putem convinge in fie-care moment prin propria intuițiune. Mai greu de cuprins, fiindcă se subtrage observațiunei directe a fie-căruia, este imprejurarea că, și configurațiunea continentelor, a munților gigantie și a văilor estinse, cu un cuvânt, configurațiunea suprafeței pământului, cum ni se

infățișază ea azi, să nu fie decât rezultatul activității micilor picături de ploae, cari la căderea lor abia produc o mică impresiune în pământul țărănos. Totuși în realitate este așa; la formarea conturilor continentelor, la brezdarea șirurilor de munți prin părae și văi adânci, la săparea albiilor de riuri prin șesurile estinse, nu au fost alte puteri în activitate decât acele, cari în cantități mai mici au produs și efecte mai mici, pre cari le-am observat în urma ploaei în grădină, de-a-lungul coastei dealului sau de-a-lungul ripei unui riu. Prin o urmărire cu atențiune și în detail a fenomenelor respective, dobândim convingerea că, efectele mici ale singuraticelor picături de apă sumate într'un timp îndelungat și concentrate în unul și acelaș loc sunt în stare a produce efectele grandioase, cari ni se infățișază în formarea munților, văilor, șesurilor, riurilor. Totul este numai o repetiție în proporțiuni colosale a fenomenelor produse în miniatură prin fie-care ploae.

Ca fie-care corp are și apa o anumită greutate și este supusă atracțiunei pământului. În virtutea puterii de gravitațiune deci, apa dimpreuna cu toate celelalte corpuri, tinde a ajunge în centrul pământului unde, fiind atracțiunea egal nulă, ar veni la repaus. Toată apa deci ce se află în formă de nouri prin atmosferă, prefăcându-se în ploae, trebuie să cadă pe pământ. O parte dintr'ensa se absoarbe și, urmând gravitațiunei, se străcură spre centrul pământului în direcție verticală. Ceealaltă parte, neputând străbate în scoarța solidă a pământului, se adună la suprafață, și dacă ea se află pe un plan inclinat prin puterea de gravitațiune este trasă la vale. Rostogolirea aceasta a particulelor foarte mobile ale apei o numim *curgere*. Curgerea apei este mai repede sau mai lină, după cum planul este mai mult sau mai puțin inclinat și după cum se află apă mai multă sau mai puțină pe acelaș plan. Cu înmulțirea cantității crește greutatea, cu inclinarea planului se mărește repejunea. Cantitatea apei deci și repejunea, cu care curge, produc o scărire însemnată a puterii mecanice ce o va esercita apa în calea sa spre locurile cele mai de jos. Această „năzuință impetuoasă a apei spre afundime“ în reunire cu însușirile fizicale și chemice espuse mai sus, sunt puterile, prin cari apa produce multele și grandioasele schimbări în scoarța cea solidă și rigidă a pământului.

În conformitate cu însușirile fizicale și chemice ale apei, influența ei asupra pământului se manifestează în două direcțiuni: în schimbările produse pe cale *mechanică* și în cele produse pe cale *chemică*. Activitatea mecanică

consistă în *sfărîmarea* materialului solid ce compune scoarța pământului și în *transportarea* și *depunerea* sfărîmăturilor la alt loc, depărtat de locul de unde s'au adus; activitatea chimică consistă în *disolvarea* materialului solid și în *precipitarea* la alt loc a materiilor disolvate, după ce soluțiunea a devenit prea condensată sau după ce s'au schimbat condițiunile, sub cari apa poate ține în soluțiune deosebitele materii.

Fie-care corp cu o greutate oare-care, cădând pe alt corp dela o înălțime mai mare sau mai mică, face asupra acestuia o presiune. Presiunea produsă prin lovire este cu atât mai considerabilă, cu cât este mai greu corpul care cade, sau cu cât este mai însemnată înălțimea din care cade. Scărirea efectului produs prin căderea chiar și a unui corp mai *mic* din o înălțime mai *mare*, ne-o poate demonstra un esperiment, ce'l putem repeți ușor fie-care. Un ou apucat în direcțiunea diametrului mai lung între degete, prin simpla apăsare anevoie'l va sparge chiar și bărbatul cel mai puternic; prin o ușoară lovitură, făcută cu alt ou din o înălțime oare-care, acelaș ou îl sparge un copil cât de neputincios. De asemenea pentru a băga un cuiu prin *simpla apăsare cu mâna*, printr'o scândură de brad, nu ar ajunge nici puterile a 10 oameni; cu un ciocan, a cărui mărime stă în proporție cu grosimea cuiului, lucrul se poate face repede și bine de un copil chiar. Picăturile de ploae, cari cad din *nouri*, nu sunt altceva, decât nesce ciocănele, cari lovesc pământul cu o putere neasemnat mai mare, ca în cazul când noul s'ar afla nemijlocit pe suprafața pământului; apa curgătoare earăși nu este, decât o pilă, care cu încetul dar neconținut pilește și sfărîmă petrele și stâncile preste care trece. Precum cu o lovitură de ciocan suntem în stare a sfărîma o peatră vârtoasă de cremene în o mulțime de mici particule, sau precum cu o ușoară frecare cu pila putem măcina oțelul cel vârtoș, intocmai așa prin nenumeratele picături de ploae și prin păraele, văile riurilor, fluviile ce se formează, apa dărăburesce și sfărîmesce, deși cu încetul, chiar și stâncile cele mai mari și mai vârtoase. Un exemplu accesibil tuturor ni'l presintă în mic petrele de sub streșini. Fie ele cât de vârtoase, după un șir de ani tot vedem o mică impresiune acolo, unde au cădut picăturile din streșină.

Cât de mari pot fi schimbările ce se produc prin apa cădută pe pământ în formă de ploae, ne vom pute infățișa, dacă rezultatele mici, produse prin mica cantitate de apă ce cade din streșina casei, le vom cugeta înmulțite și mărite prin cantitățile imense de apă ce pe fie-care an cad pe pământ. După observațiile făcute de bărbați de specialitate, apa ce

in diferite forme cade in fie-care an pe pământ, represintă in termin mediu o pătură de 80 centimetri (30 policari) înălțime. Cantitatea întreagă a acestei pături de apă face 3000 miluri cubice sau 130,500,000,000 miriametri cubici. Un mil cubic de apă are o greutate de 4,352,000,000,000 măji metrice; trei mii miluri cubice de apă dar vor face in număr rotund 13 mii de bilioane măji metrice. Spre a ne înfățișa lucrul mai ușor, să asemănăm greutatea acelei cantități de apă cu un lucru mai aproape de noi, cu munții mărginași ai Transilvaniei. Computând lungimea lor in număr rotund cu 120 miluri, lățimea in termin mediu cu 3 miluri și înălțimea earăși in termin mediu cu $\frac{1}{6}$ mil, întreaga massă a munților transilvani ar face 60 miluri cubice. Având pământul in păturile sale superioare o greutate specifică de 2.5 ori mai mare decât a apei, un mil cubic de pământ ar cumpeni 10 bilioane măji metrice; munții întregi dar 600 bilioane măji. Volumul apei ce cade intr'un an din atmosferă pe pământ este dar de 50 ori mai mare decât volumul munților mărginași transilvani, ear greutatea acelei cantități de apă ar intrece de 21 ori greutatea acestor munți.

Este o experiență, ce o putem face in toate zilele, că ferul rece, bătut oare cât-va timp cu ciocanul se încălzește. Asemenea efect ar produce și căderea dintr'odată a masei de apă pe pământ. 1 chilogram ce cade numai din o înălțime de un metru (un chilogram-metru) produce după experimentele făcute 0.002 unități calorice, așadar 500 chilogram-metri 1 unitate calorică. Cădend întreaga massă de apă numai din o înălțime de 1 metru ar produce 2,511,200,000,000,000 unități calorice, cari ar fi in stare să aducă 16,112,000,000,000 chilogr. apă dela temperatura de 0° până la 100° C, adecă până la ferbere. Luând in locul apei *fer*, care cere 0,11 unități calorice până să se încălzească 1 gram cu 1°, așadar 1 unitate calorică până să se încălzească 10 gr. cu 1°, cu căldura întreagă formată prin ciocnire s'ar pute încălzi 26,112,000,000,000,000 gr. cu 1° sau 26,112,000,000,000 gr. = 26,112,000,000 chilogr. cu 1000° C., adecă aproape până la gradul de topire al ferului. — După cât știm însă, apa cade din înălțimi cu mult mai considerabile pe pământ; cu lungimea spațiului parcurs cresce iuțimea cu care cade un corp și prin urmare și efectul presiunii produs la ciocnire. In realitate dar ar produce și unități calorice mai multe.

Prin împrejurarea că, apa de ploae nu cade *deodată* și pe un loc la pământ, se mișcesc numai momentan efectul. In realitate

efectul rămâne același: ori cade apa in picături și in intervalul de un an, ori cade deodată in massă compactă, căci puterea ca atare nu se perde nici cum; numai in cazul prim se produce in *decursul unui an* cu incetul efectul, care in cazul din urmă s'ar produce *repede* și dintr'odată.

(Va urma).

D. P. Barcianu.

Principii si fundamente de ortografia daco-romana.

(Urmare).

B) a cu son derivat sau schimbat in κ și α .

a) a după etimologia latină și schimbă sonul in κ :

1. la început înainte de *m* și *n*, dacă mai urmează o consoanță, d. e. amblu, anger, angust, etc.;
2. la mijloc după regula primă, d. e. camp, cand, precum verbele de I. conj. in gerundiu, d. e. laudand etc.; așa dacă urmează numai *n*, d. e. Roman, mane, pane, apoi in unele înainte de *l* și *s* cu altă consoanță, d. e. galca, gasca.;
3. când *n* a perit din cuvânt, d. e. cat, atat, grau, antai.

A la capăt nici când nu se strămută in κ .

Escepțiunile, când *a* totuși este cu son original, capătă accentul ascuțit, d. e. mâna, căna etc.; eară când *a* s'a strămutat in *i* sau *u*, d. e. inima, unghiu, nu me pot reține de a vorbi mai mult.

In alfabetul nostru cirilic, sonul lui κ se află scris încă și cu litera α .

Urmează dară, că schimbarea lui *a* in κ = α , adecă acest son a existat mainainte de introducerea slovelor in literatura noastră, căci pentru esistența lui a fost lipsă la Români de formarea acestor două litere.

Ăntăia literă, adecă κ , se vede a fi formată din A mare latin, punendu-se sub linia cea orizontală, adecă trasă prin mijloc, o limbă in centru și slobođită in jos, apoi cele două linii împreunate in virf crăcindu-se puțin s'au legat de-asupra ear cu o linie scurtă orizontală. Pe formatorul acestei litere numai motivul, că κ purcede din A, l-a putut conduce la astfel de formațiune, care astăzi apare etimologică și logică.

A doua literă, adecă α , de asemenea nu se află in alfabetul cirilic, și cu acest son¹⁾.

Această literă, la ăntăia vedere, pare a fi formată și din κ , lăpędând comănacul cel in trei colți, și lungind limba in jos ca un *j* fără punct; dându-i destinațiunea ca să fie pentru începutul, eară κ pentru mijlocul și capătul cuvintelor.

¹⁾ Hajden in Ist. Crit. a Rom., tom. II. br. 1. pag. 31. între literele Blachorum arată pe α , dar insamnă ci = tse; și la Dori pe ψ ce insamnă ks.

Comisiunea filologică declară, că recunoaște principiul etimologic de singurul principiu al unei ortografii române regulate. Principiul etimologic este conservativ, cel fonetic este destructiv; dar comisiunea, considerând împrejurările, în cari se află azi limba română, se vede îndemnată a face concesii fonetice în cazuri mai grele; numai până ce cunoștința gramaticii limbii române va câștiga întindere mai mare în națiunea română, și până când o societate filologică va elabora un dicționar român etimologic (p. 524).

Comisiunea filologică a primit $\wedge$, dar numai spre ajutorul lui μ , ν , ω , adică numai pe μ . Sonul κ 'l serie cu litera, care este în cuvântul latin, adică după etimologie și astfel κ se poate scrie cu a , e , i și u (p. 546). Dar a cu $\wedge$ nu produce κ , ci pe aa (după observațiunile lui T. Cipariu, p. 549), primindu-se sistemul ortografic a lui T. Cipariu.

Societatea academică scrie pe κ cu $\hat{a}$, d. e. atâtu etc.

A. Pumnul scrie pe κ cu $\hat{i}$, ori din ce literă s'ar deriva, d. e. cîmp, mînaestire.

T. Maiorescu (Critice, p. 179) nu primesce sonul $\kappa = \mu$ în alfabetul român (dară purcede după P. Maior, la ceea-ce voi reveni), ci zice: „Remîne rezultatul că nu este logic a primi litera $\hat{i}$ (adecă sonul $\kappa = \mu$) în scrierea română, ci sonul lui se va exprima cu *aceiaș semn*, cu care vom conveni a exprima pe z , d. e. decăt, întăi, când, etc.“

d) a se strămută în z , și z în a .

Această strămutare a sonului a și z pare a fi o însușire prea frumoasă a limbii noastre.

Nu am avut de cuget ca la punctele desbătute să adun toate regulile gramaticale, ci numai acelea, cari pentru teza mea sunt de lipsă. Deci strămutarea lui a în z , o voi supune și aici sub această regulă generală.

1. În cuvântul de *doze* silabe, a din început este cu son curat și silabă lungă; a din capăt se schimbă în z și este silabă scurtă, d. e. mamă, ață, apă etc.

2. În cuvântul de *trei* silabe, a din început este curat, dar silaba e scurtă, d. e. apă, afară, eară de se începe cu consonantă, atunci și a din silaba primă este z , d. e. văpaie, făptură, mătășă. Celelalte *doze* silabe rămân după regula de sub pct. 1.

3. În cuvântul de *patru* silabe, a din început este curat, dar silabă scurtă, d. e. aurărie, adăpată; eară de se începe silaba primă cu o consonantă, acest a se strămută în z , d. e. strămutată.

4. În cuvântul de *cinci* silabe, toate rămân ca sub regula de sub pct. al 3; dar silaba din început, a sau z , este lungă, d. e. apătură, apucătură.

Pentru cetirea după ortografia etimologică, aceasta este cea mai pozitivă regulă generală și spre orientare urmează aci regula cu semne prosodice:

Această regulă are loc și atunci, când în capăt este (după etimologism) e , u , cari reprezintă o silabă, d. e. aflatu, datu, aflătoriu, fărmeccatu etc.

a se află ca și z , după o regula mai specială:

1. la capătul substantivului terminat în a și nearticulat, fiind totodată silabă scurtă, d. e. apă, maramă, împărăția, bucuria.

2. în mijlocul substantivelor terminate în *ate*, *arte*, *are*, *ale*, unde a se strămută în z și z este silabă lungă, d. e. a cărții, părții, cărțile, sărutări etc. După regula de mai sus sub 4, z încă este lung, d. e. sfărmiătură.

3. la verbe de I conjug., modul ind. persoana a treia: el, ei laudă, și apoi în a II, III și IV conjug. în imperativ și conjunctiv, persoana a treia d. e. tacă, bată, să audă etc.

4. în I conjug., indicativ pres. plural, d. e. lăudăm, mîncăm, și în perfectul simplu, persoana a treia singulară, d. e. laudă, ca silabă lungă, pe care trebuie pus semnul greu, fără ca prin aceasta să se însemne totodată, că a s'a strămutat în z , deoarece semnul greu este numai pentru intonare.

e) *De unde este z la Români?*

Litera z se află în alfabetul slăvean. z se pune în capătul cuvintelor terminate cu consonantă, dar nu are nici un son, adică nu se roștesce, d. e. pazъ, porеdъ. După Pirof (p. 9), z s'a folosit când-vă pentru încheierea cuvântului, azi mai mult din datină.

Se mai află un z , însă fără cornul din frunte, și anume z , care se pune în capătul substantivelor feminine, fără ca să se răspundă, d. e. любаzъ, iubire, și se află și în mijlocul cuvintelor, înainte de i , d. e. каити. Acest z a slavean, în limba croată scrisă cu litere a remas afară, adică nu este substituit prin vre-o literă sau semn.

Slova z , la Slaveni fără son, s'a introdus în alfabetul românesc cirilic, dându-i-se un son, ce de regulă se derivă din strămutarea lui a în z , și a lui e în z , și joacă un mare rol, ba este o literă, care — ca și κ — încă mult timp va fi o grea ceștiune ortografică.

Dacă comparăm pe z cu oare-care literă latină, vedem, că mai mult seamănă cu a latin tipărit, rămânând linia ce este ca 2, dar punând foalele din stînga în dreapta.

Sonul z în puritatea sa, cum este la noi, nu se află în altă limbă. Dar la Germăni în limba populară, și anume în unele cuvinte terminate în *er*, se aude un son cam asemenea, când *er* nu se rostesc ca silabă curată, ci când se exprimă printre *doze* consonante, d. e. în loc de Vater, Vatr, Mutter, Mutr.

Dar in limbă și literatură nu se privesce ca son se parat, și nici se face pomenire de el. Este însă in limba germană ceva analogic pentru strămutarea lui *a* in alt son, anume in *e*, d. e. Mann, Männer. Sonul strămutat se însemnează cu doue puncte: ä=ē, și in vorbire se deosebesce încât-va de celălalt *e*.

(Va urma).

Dr. At. M. Marienescu.

NOTIȚE.

(Statistică asupra instrucțiunii in Serbia).

După „Cornelia“ (scriere periodică germană pentru educațiune femească), regimul sârbese puțin înainte de inceperea rebelului a publicat o statistică asupra instrucțiunii in principatul sârbesc, din care estragem următoarele date:

Serbia, a cărei populațiune numără 1 milion 200,000 suflete, poseda la inceputul anului 1874 o academie cu 17 profesori și 196 studenți; un seminar teologic cu 11 profesori și 279 elevi; 17 gimnasii cu 59 profesori și 1186 elevi; 11 scoale industriale cu 49 profesori și 546 scolari; un seminar pedagogic cu 11 învățatori și 59 elevi; o scoală superioară de fete cu 26 învățatori și 238 eleve; 507 scoale populare cu 627 învățatori și 22,756 copii; afară de aceea scoale gratuite. In termin mediu se vin pe o scoală populară 44 copii și pe un învățator 32 copii. Intre recruții armatei sârbesci s'au aflat însă numai 15% cu cultură scolastică, adecă de aceea, ce știeau ceti și scrie. De oare-ce însă numărul acelor cari au trecut prin scoală, se socotesce la 22%, putem presupune, că 7% au uitat după părăsirea scoalei ear tot, ce au primit in scoală. Observând aceste rezultate neindestulitoare, să nu uităm, că abia in anul 1830 s'a fundat in Serbia scoala cea d'ântei și jugul turcesc a impededat foarte mult desvoltarea scoalei. Luând in considerație că, poporul sârbesc trăiesce din economia de câmp și de vite și orașele mari in acest principat sunt foarte rare, totuși merită recunoștință, că s'au fundat in restimp de ca. 40 ani aproape 600 scoale. Seminarul pentru învățatori s'a deschis abia in anul 1871; el se află in Craguievaț, centrul țarei. Elevii locnesc in seminar și găsesc acolo subsistență deplină, deobligându-se însă, a sluji 6 ani statului ca învățatori. Această slujbă însă nu îi eliberează de servițiul militar. Obiectele predate in seminar sunt: religiunea, limba și literatura sârbescă, limba slavoaă (care acolo joacă in biserica acelaș rol, ea și limba latină in biserica catolică), cântarea bisericească, limba germană, istoria, geografia, matematica, științele naturale, metodică, pedagogia, psihologia, igiena, cunoștința legilor țarei, desemnul și caligrafia. Seminarul posedă un cabinet fisical, un laboratoriu chemic și o bibliotecă cu ca. 2000 tomuri.

Producend aceste, nu putem suprima simțimintele de durere și — indignațiune, ce ne cuprind inima, când vedem că, un stat cu aproape 300,000 Români (intre 1,200,000 locuitori) desconsideră cu desăvârșire limba românească. Neaflându-se ea intre obiectele învățământului din seminarul pentru învățatori, se înțelege, că și in scoalele populare din comunele românesci nu se va auți limba maternă a locuitorilor. Eaca încă odată adeverite știrile despre intoleranța Sârbilor, a acelorăși Sârbi, cari se luptă cu armele in mână in contra asupritorilor barbari (!!) ai conaționailor lor!

(Cultura scolară a recruților prusiani). Intre recruții statului prusian din 1875/76 s'au aflat 3.214% fără carte. Proporțiã cea mai nefavorabilă dovedi provincia Posnania (Poloni!) cu 13.972%; cea mai favorabilă stare in provincia Lauenburg, unde toți recruții știeau ceti și scrie.

BIBLIOGRAFIE.

Balean, D., *Studii asupra poezii didactice la Eleni*, București 1877, prețul 2 lei.

Stefanescu, C. O., *Suveranitatea României față cu dreptul ginșilor*, București 1877, 8°, 20 pag., prețul 1 leu.

Alexandri, Jean, (lieut.-colonel), *État économique et financier de la Roumanie*. (S'après les documents officiels), Bucarest 1877, prețul 2 lei.

Au apărut chiar acum:

Constantinescu, Barbu, Dr., *Confesiunea ortodocsă, tradusă din nou și cu o prefață*. Cu aprobarea Esc. Sale părintelui Miron Romanul, arhiepiscop și mitropolit al Românilor ortodocsi din Ungaria și Transilvania, Sibiiu 1877. Tipografia archidieceșană.

Lapedatu, I. Al., *Asupra situațiunii*, articoli și foșoare, Brașov 1877. Römer și Kamner. Prețul 60 cr.

Cornea, B., *Veterinariul de casă pentru cai, vite cornute, oi, capre și rimători*. Gherla 1877, prețul 2 fl.

In curend va eși de sub presă:

POMĂRITUL

intocmit

cu deosebită privire la

GRĂDINA SCOLARĂ.

Cu numeroase ilustrațiuni intercalate in text

de

D. Comșa.